

KARM TEEKOND METAMORFOOSIGA

Eesti Filharmoonia Kammerkoor „Koyaanisqatsi“ kontsertlinastusel Groningenis

SAALE KAREDA

Eesti Filharmoonia Kammerkoor (EFK) osales Philip Glassi muusikaga kultusfilmi „KOYAANISQATSI“ kontsertlinastusel Groningeni De Oosterportis 22. – 23. jaanuaril koostöös Philip Glass Ensemble’i ja Põhja-Hollandi Sümfooniaorkestriga dirigent Michael Riesmani juhatusel.

Vahel jääb mulje, et **Eesti Filharmoonia Kammerkoori** hinnatakse väljaspool Eestit tunduvalt väärilisemalt kui kodumaal. Suurema osa ajast esinebki koor väljaspool Eestit: kontserdireisid Mehhikost Austraaliani, repertuaar nõudlikest vokaalsuurvormidest osaluseni suurejoonelistes

ooperiprojektides – Wagneri „Lendav Hollandlane“ Marc Minkowskiga mitmes Euroopa riigis, Verdi „Rigoletto“ ja Mozarti „Don Giovanni“ Aix-en-Provence’i festivalil jpm. Eesti saatkonnas Viinis töötades nägin aastate vältel, kui regulaarselt esineb koor Viinis, Salzburgis ja teistes Austria linnades; millise vaimustusega seal koori vastu võetakse ja kui süvenenult kuulab publik. Sellest Eesti päevalehed praktiliselt ei kirjuta, see justkui ei mahu nende vaateväljale. Aga kirjutama peaks, sest tegemist on Arvo Pärdi muusika kõrval eesti kultuuri olulisimate saadikutega Eestist väljaspool.

Hetk kontsertlinastuselt Groningenis. Visuaalselt efektsed kohad on muusikaliselt raamistuselt delikaatsed ning vastupidi, „tavalisematele“ kaardritele on Glass loonud väga suggestiivse, kohati lausa hüpnootilise muusika.

Philip Glass teisel kontsertlinastusel.
Siese Veenstra
fotod

Jaanuari lõpul oli Eesti Filharmoonia Kammerkooril uus väljakutse – osalemine kultusfilmi „**Koyaanisqatsi**“ kontsertlinastustel Põhja-Hollandis Groningenis koos **Philip Glass Ensemble’i** ja **Põhja-Hollandi Sümfooniaorkestriga Michael Riesmani** juhatusel. See oli koorile esimene kokupuude **Philip Glassi** muusikaga. Kui muidu teatakse koori maailmas esmajoones ikka Pärdi muusika esmaklassilise esitajana, siis nüüd selle väga õnnestunud projekti järel on EFK lauljad end muusikamaailma kaardile kandnud ka kui suurepäraseid Glassi muusika interpreedid.

Godfrey Reggio ja Philip Glassi nn Qatsi triloogia esimene film „Koyaanisqatsi“, mis tõlkes tähendab „tasakaalust väljas elu, hullumeelne elu“, on loodud aastail 1975–1982. Tegemist on monumentaalse sünteeskunstiteosega, mis raputab üdini ja saadab kuulajat-vaatajat ka veel nädalaid hiljem. Sealjuures puudub filmis kõnelnud sõna ja tavamõistes süžee – 82 minuti pikkune dokumentaalfilm Philip Glassi muusikaga on võtnud luubi alla tänapäevase elustiili kulissi ning teinud sellest filmi peategelase. Filmi

autorid vaatlevad, kuidas varasem inimese ja looduse harmooniline kooskõla ja ühtekuuluvus on asendunud tehnokraatliku, tehnikalistliku elustiiliga, mis on vallutanud ja läbistanud kogu meie elu, nii et see on muutunud kõikehõlmavaks nagu õhk. Kõik see, mis kuulub enesestmõistetavalt tänapäeva elustiili juurde – ülitihedus, inimesed tänavail tungemas, tehaste ja firmade siseelu ning inimesed kui mutrikesed selles masinavärgis; rahvast pungil täis kaubanduskeskused ja söögikohad, inimvool metroos, nüride nägudega turismigrupid, ülerahvastatud supluskohad, kasiinod ja muu meelelahutustööstus, reklaamimaastik tänavail, televisiooni haiglaslik ajupesutehnika, laastatud loodusega piirkonnad, mahajäetud linnaosad, katkipeksitud aknad ja telefonipostid getodes jne – kogu see igapäevaelu „tapeet“ on tõstetud peategelase rolli, kasutades kunstilise võttena materjali tihendamist ja aeglustamist sel määral, et nähtavaks saavad täiesti uued rütmid, mustrid, skeemid, ühenduskohad, paralleelid... Moodsa elustiili enesehävitajalikkus, inimestelt röövitud inimväärne elu, inimkond kui vähkkasvaja

imekaunil planeedil... See kõik on esitletud vägagi sugestiivses, ehkki mingi tugeva nihetastusega esteetilises vormis – eksponeerides monstrumi ilu, nagu režissöör Godfrey Reggio on tavavalt ühes intervjuus väljendanud.

Filmi alguses näidatakse pikalt kauneid kaadreid Suurest Kanjonist, aga juba siingi tajume mingit kummalist nihkesolekut, mingit hingelist külmust, mis tuleneb filmi alguses puhtalt Philip Glassi muusikast (sest tsivilisatsiooni karussellile tõmmatakse vaataja alles hiljem). See nihetastus tekitab ebamugavust ja häälestab millegi kummalise vastuvõtuks. Kui kogu film vaadatud-kuulatud, asetub tagantjärele ka nihetunud algus kunstilises tervikus oma kohale – inimene on tänapäevasest elukorraldusest ja mentaalsusest niivõrd läbi imbutunud, et ka loodust suudab ta vaadata üksnes teatud kõverpilgu kaudu. „Koyaanisqatsi“ on selles mõttes kui ilus ja esteetiline õudusfilm, mille nn õudused ümbritsevad vaikselt hiilival kombel meid iga päev – ahastuses ja meeleheitel inimesi on igas suur- ja väikelinnas tunduvalt rohkem kui valitsev mentaalsus meil seda näha lubab. Emotsionaalse atmosfääri väljakannatamatus, mille loob Philip Glassi geniaalne muusika, ületab filmi lõpu poole taluvuse piiri, nii et kontsertlinastusel osalejatel hakkab (muusika elava esituse ja suurelt ekraanilt tuleva filmi koosmõjul) lausa füüsiliselt halb. Ja siis karussell peatub, aegluubis ilmuvad kaadrisse inimesed tänavalt, täiesti tavalised nn väikesed inimesed, kelle silmis, pilgus, näoilmes on lihtsalt väga loomulik, varjamatu ja kohati talumatult suur kannatus, olemise võigas piin selles „inimvorstivabriku“ ühiskonnas. Ning minna ei ole kuhugi,

põgenemise võimalusi pole, sest Suur Süsteem, mis laastab loodust, dehumaniseerib elukeskkonda ja inimest, võimutseb kõikjal...

„Koyaanisqatsi“ üks funktsioon on kindlasti olnud kolmkümmend aastat toimida šokiteraapilise hoiatusfilmina, aga see on vaid teose üks kihtidest. Kunstilised kujundid muusika ja visuaalse sünergias töötavad nii tugevalt, et filmi uuesti vaadates-kuulates avanevad iga kord uued kihistused. Ning neile, kel silmi filmi algus- ja lõpukaadrite jaoks, kus näidatakse ürgvanadel koopamaalingutel abstraktses vormis kujutatud teiste kosmiliste tsivilisatsioonide esindajaid, antakse ka ilmselge vihje siin planeedil installeeritud enesehävituslike süsteemide autorite pihta.

„Koyaanisqatsi“ muusikalist materjali esitavad Philip Glassi ansambel, sümfooniaorkester ja bassisolistiga segakoor. Kõige masinlikumaid ja selles võtmes inimvõimete piiril balansseerivaid partiisid esitab Philip Glassi ansambel, mille esimene klahvpillimängija peab tõepoolest „täiuslikult“ valdama robotlikku tuima monotoonsust, esitades kellavärgi täpsusega kiireid ja keerulisi passaažide piruette ja lõputuid-lõputuid korduste vinjette. Sümfooniaorkestri partiides (eriti keel- ja vaskpillidelt) on aeg-ajalt ka „loomulikumat“, inimkõrvale kergemini vastuvõetavat muusikalist materjali ning kooripartii moodustab täiesti omaette saarekese. Huvitav aga, et filmi *soundtrack*'is ei eristu vokaalpartiidi sugugi nii selgelt ja isikupäraselt nagu kontsertettekandel Groningenis. Film *soundtrack*'i lindistamisel osalenud hääled on „kitsamad“, ülemhelivaesemad, neutraalsemad, lähenedes kohati siinusheli esteetikale; nad on just-

Dirigent Michael Riesman, paremal Philip Glassi ansambli virtuoosne klahvpillimängija Mick Rossi.

Tõnu Tormise foto

kui suure masinavärgi marionetlikud kaasosalised ja käsilased, manipuleeritav inimmass, mis ei hooa üle nende peade käivat mängu ja aitab sellega masinavärgil funktsioneerida.

Groningeni kontserthinastusel sügenes teosesse aga väga tugevalt inimlik dimensioon tänu Eesti Filharmoonia Kammerkoori osalusele, tänu EFK isikupärasele kõlapildile, tämbrivälja dünaamikale, mis jälle omakorda tuleneb EFK väga suurest kogemuste pagasist ning nende võimest esitada repertuaari gregooriuse koraalist nüüdismuusika keerukaimate partituurideni. Eesti Filharmoonia Kammerkoor lisas oma interpretatsiooni ning särava, intensiivse ja mahlaka tämbriga teosele täiesti uue mõõtme – inimmutrikestest muusikalisest materjalist kasvas välja tugev ja tuumakas inimsuse kontrapunkt kogu teosele. See oli kui inimlik karje, appikutse, hüüd mõistusele tulekuks – olles ühest küljest osakesed masinavärgist, toimides selle sees ning jälgides ometi kõike toimuvat samal ajal kõrvalpilguga. Raske oli koori solisti **Aarne Talviku** ülesanne, kes teose alguses ja lõpus pidi pikalt šamaani sisendusjõuga esitama väga madalas re-

gistris, praktiliselt inimvõimete piiril, nn Koyaanisqatsi manamist. Filmis on tõrrepõhja-efekti veenvus saavutatud muidugi helitehniliste korrigeerimisvahendite abil. Aarne Talvik tuli aga sama ülesandega väga hästi toime teose elavas ettekandes puupüsti täis De Oosterporti saalis, mis mahutab 1150 kuulajat.

Kaia Urb, kes laulab EFKs peaaegu selle asutamisest peale, jagas oma kogemusi teose ettevalmistamisest ja ettekandmisest. „Esimene kokkupuude teosega tekitas pisut kummalise tunde, et kas see nii lihtne ongi? See lihtsus jahmatas esialgu ja rabas – kas see lihtsus saabki mõjuda nii keeruliselt, kas ta saab olla nii mitmedimensiooniline? Kui saime Hollandis kokku orkestri, ansambli ja dirigendiga ning tuli juurde ka film, siis hakkas kõik tööle, osakesed hakkasid nagu magneti toimet kokku tõmbuma ja sellest vormus tasapisi tihke, tugev ja huvitav tervik. „Koyaanisqatsi“ on energaetiliselt niivõrd võimas, uus ja värske, ehkki on kirjutatud kolmkümmend aastat tagasi. Oleks vale mõelda, et teos pole enam aktuaalne, kui see on nii ammu kirjutatud. Pigem vastupidi, see teema

tõuseb minu meelest üha teravamalt esile.

Kõige esimene läbimäng oli veel ebamugav ja tekitas õõnsa tunde, sest dirigent muutis tempot vahel ka takti sees. Muusika peab ühilduma pildiga, kaadritel on väga kindel koht muusikas. Kui hakkasin mõistma, et dirigent mitte ainult ei pea sünkroniseerima suuri osi, vaid tegema seda ka lausa takthaaval, tekitas see tohutut imetlust. Riesmanil on muidugi ka väga võimsad kogemused selle teose esitamisel kolme aastakümne jooksul. Aga sellegipoolest, milline peab olema dirigendi tempomälu! Loomulikult ei saa muusikat rihtida millimeetri pealt. Tegemist on riukliku teosega – tundub küll, et see liigub ühtmoodi, peamiselt kaheksandikes, aga harmoonia muutub väga kiiresti selle kiire tempo käigus, iga takt on ise harmooniaga ja vahel muutub harmoonia ka takti sees. Ning hästi kummaline on see, et dirigent justkui ei teinudki midagi. Ta nägu ei väljendanud mitte midagi ja ka käed ei olnud väljendusrikkad. Ta dirigeeris peamiselt ühe käega, vaid mõnel tähtsamal kohal tegi seda kahe käega... Ning see oli ka kõik. Ei mingit võimlemist, puldi alla ronimist *piano*'de ajal, ega mingisugust hüplemist ja endast väljaminekut. Selle muusika energia kannab iseenesest, ta nagu liiguks ise. Hoo võtmine nn karusselli osale on nii meisterlikult kirjutatud – kuidas see masinavärk käima läheb, kuidas need üheaegsed duoolides ja trioolides liikumised panevad pea ringi käima...

Tohutult hea tunne tekkis, tajudes, et koor on võimeline laulma nagu üks hästi õlitatud aparaat. Oli hea tunda seda seestpoolt, selline meeskonnatunne teha niisugust ühtset asja

niivõrd koos! Ja mitte lihtsalt niisama koos, vaid säilitades sisemist jõudu, intensiivsust, kõlajõudu, mis kasvas ja kasvas ja kasvas... Nagu hea ja võimas auto, mis seisab kindlalt teel ja millel on jõud taga.

Tunnet, et nüüd on pilt selge, ei tekinud „Koyaanisqatsi” puhul kordagi. Teos arenes esitamise käigus kogu aeg edasi ning usun, et seda veel ette kan- des protsess jätkuks. Mida kindlamaks muutus esitus muusikaliselt, seda rohkem hakkas välja kooruma ning võimenduma sisuline külg.

Koori ühistegevuse jõulisus meenutas mulle loitsimist. Aga võibolla viitaski Glass oma näiliselt primitiivse kooripartiiga – lihtsalt silbid teksti asemel, monotoonne intervallika – inimkonna varasematele kultuuri- traditsioonidele ja ühisloitsu kaudu mingite protsesside mõjutamise võimalikkusele läbi aegade? Ehk peitub selle teose olulisim sõnum üleskutses koonduda inimlikus mõõtmes ja asuda ühisel jõul muudatuste teele?”

Kogesin kuulaja-vaatajana „Koyaanisqatsi” saalist peaproovis ja kahel kontserdil jälgides täiesti erinevaid seisundeid. Peaproovis olin karusselli- osa lõppedes täiesti hingetu ja praktiliselt šokiseisundis, esimesel kontsert- ettekandel keeras mul seesama pikk ja hüpnotiseerivalt piinav löik sisikonna sees pahupidi, aga teisel kontsertette- kandel järsku suutsin distantseeruda ja hakata nägema selle õuduse n-ö esteetilist külge, kui üldse nii võiks öel- da. See kõlab paradoksaalselt, aga kui vahetada plaani ning mitte enam aval- dada vastupanu selle filmi õudusas- pektidele, kui lasta sel kulgeda nii, et see voolab kuulajast takistusteta läbi, siis selgub, et seda kõike on võimalik transformeerida... Et meil on igas olu-

korras valida ohvri staatuse ja ükskõik kui keerulisest olukorrast teadliku läbiminemise vahel, mis võib seda olukorda kardinaalselt muuta.

Teisel ettekandel oli kohal helilooja Philip Glass, kes võttis teise klahvpillimängijana laval ettekandest osa. Glassi kohalolek lisas midagi väga olulist ettekande õhustikku, nii muusikute kui ka publiku jaoks. Seesama inimlik mõõde, mille kandjaks osutus EFK, sai tänu Glassi kohalolule veelgi tugevama võimenduse. Glass käis enne kontserti koori tervitamas ning temast õhkus vaikset ja tagasihoidlikku olemust, ent samas väga tugevat armastavat kiirgust. Kui koor astus teisel ettekandel esimest korda sisse oma *a cappella* lõiguga, keeras Glass end toolil üllatunult ringi ja jäi ilmse rõõmuga jälgima koori etteastet. Kontserdi järel ütles Glassi ansambli sopran Lisa Bielawa,

et EFK on selgelt parim koor, kes eales selle teose ettekandel osalenud.

„Koyaanisqatsi“ teisel kontsertlinastusel käivitus ettekandel täiesti uus protsess, mida tajusid paljud inimesed. Ehkki teose esitustehniliste, sealhulgas tempoliste parameetrite poolest võis esimesel ettekandel isegi paremini ühildunud löike olla, toimus teisel ettekandel teose energeetikas metamorfoos. „Koyaanisqatsi“ esitatud *Grand Illusion* (mis on ka üks konkreetne tugev kujund filmist) ilmutas end tasandil, kus illusioon, mis on lõpuni, põhjani, viimse detailini läbi mängitud, omaks võetud ja läbi nähtud... võib hakata transformatsiooni kaudu meie elust lahkuma. Selles võtmes aitas Eesti Filharmoonia Kammerkoori jõuline etteaste ning loitsimine Glassi „Koyaanisqatsi“ ettekandel avada selle teose uut perspektiivi.

Teose ettekandekoosseis oli nii suur, et kõik korraga kaadrisse ei mahtunudki. Hetk teise kontsertlinastuse lõpust, dirigendist paremal klahvpillide taga Philip Glass, lava paremal küljel Eesti Filharmoonia Kammerkoor.

Saale Kareda foto

